

ЧИ ВИЧЕРПАНО МОЖЛИВОСТІ ДОПИТУ ЯК СПОСОБУ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лук'янчиков Є. Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-5763-6972
evgenlyk1947@gmail.com*

Лук'янчиков Б. Є.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-4761-5980
boryn1971@gmail.com*

Стаття присвячена аналізу становлення інституту допиту як слідчої (розшукової) дії, яка є процесуальним способом отримання від допитуваної особи відомостей про обставини кримінального правопорушення. Висвітлюється процес розвитку законодавства, яким врегульовувалися відносини слідчого з допитуваним, залежно від процесуального статусу останнього (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений). Наголошується, що натеper створені надійні правові гарантії захисту прав та інтересів допитуваного, розроблені відповідні наукові рекомендації щодо використання тактичних прийомів допиту для одержання повних та об'єктивних показань як джерела доказів.

Розглянуті проблемні питання щодо співвідношення допиту та процесуального інтерв'ю, якому останнім часом приділяється певна увага науковцями і практиками. Звертається увага на відсутність одностайності у визначенні процесуального інтерв'ю. Наголошується на неприпустимості називати таке інтерв'ювання процесуальною дією, оскільки воно не закріплене у чинному КПК України як процесуальна дія.

Доведено, що структура процесуального інтерв'ю, що пропонується окремими авторами, повністю збігається зі структурою допиту як слідчої дії. Констатується доцільність вивчення зарубіжного досвіду розкриття та розслідування злочинів, його порівняння із сучасною практикою правоохоронних органів України та у разі дійсної доцільності впровадження у діяльність слідчих та оперативних підрозділів правоохоронних органів.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії, слідчий, допит, процесуальне інтерв'ю, тактичний прийом, докази, джерела доказів.

Постановка проблеми. Злочинність була і залишається незмінним супутником розвитку суспільства, користується сучасними досягненнями людства в науці та техніці. Здебільшого такі досягнення злочинці починають використовувати для вчинення та приховування злочинів скоріше ніж правоохоронні органи для викриття їхньої протиправної діяльності. Сучасний стан протидії злочинності (особливо організованій, міжнародній з корупційними зв'язками) не може задовольнити потреби суспільства.

Проголосивши людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, держава взяла на себе обов'язок утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України). Виконання цих завдань потребує удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування з урахуванням міжнародних стандартів

прав людини, що відображені в низці міжнародно-правових актів, а саме Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практиці Європейського суду з прав людини та інших міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною.

Зважаючи на те, що розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є різновидом пізнавальної діяльності людини, яка здійснюється у визначеній законом кримінально-процесуальній формі, постійна увага має бути приділена удосконаленню засобів інформаційного забезпечення розслідування. Це стосується подальшого удосконалення процесу нормативного врегулювання таких засобів та розроблення тактичних рекомендацій для їх ефективного застосування в правозастосовній практиці.

Основним інструментарієм пізнавальної діяльності з розслідування були і залишаються процесуальні дії, насамперед та їх частина, що має назву слідчі (розшукові) дії. Залежно від прийомів отримання інформації їх поділяють на вербальні, невербальні та змішані. До вербальних відносять ті, за допомогою яких одержують словесну інформацію (Грошевий, Тацій, Туманянц, 2013). Насамперед йдеться про допит як слідчу (розшукову) дію, що має значну історію становлення та нормативного врегулювання. Останнім часом з'являються публікації про те, що допит вичерпав свої можливості і пропонується замінити його процесуальним інтерв'юванням. Саме це спонукало авторів звернутися до дослідження цього питання, здійснити порівняння допиту та процесуального інтерв'ю та висловити своє бачення щодо його вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Допит як спосіб отримання відомостей про будь-яку обставину, що має юридичне значення, використовується з давніх часів. У межах цієї статті неможливо зазначити всіх науковців та практиків, які досліджували окремі питання нормативного регулювання, тактичні прийоми допиту окремих учасників кримінального провадження залежно від їхнього процесуального статусу. Значний внесок у розроблення проблем допиту зроблено М.І. Порубовим, яким підготовлено три монографії та навчальний посібник (1968 р., 1973 р., 1978 р., 1998 р.). Сучасним процесуальним, організаційним і тактичним проблемам допиту в межах кандидатської дисертації присвячене дослідження В.К. Весельського. Нормативному врегулюванню порядку проведення допиту та застосуванню тактичних прийомів для отримання повних, всебічних та об'єктивних показань від допитуваного присвячено роботи В.П. Бахіна, А.Ф. Волобуєва, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, В.А. Журавля, В.О. Коновалової, В.Г. Лукашевича, М.М. Михеєнка, С.М. Стахівського, Л.Д. Удалової, К.О. Чаплинського, В. Ю. Шепітька та ін. Особливості провадження допиту підозрюваного з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини знайшли відображення в роботах В.К. Весельського, В.С. Кузьмічова, В.С. Мацишина та А.В. Старушкевича.

Формулювання мети. Метою цієї статті є поглиблений аналіз думок науковців щодо сутності допиту як слідчої (розшукової) дії та порівняння можливостей його і процесуального інтерв'ювання в аспекті забезпечення прав та законних інтересів допитуваної особи, незалежно від її процесуального статусу, з одного боку, а з іншого – одержання всебічної, повної та достовірної інформації про обставини розслідуваної події від особи, яка нею володіє.

Виклад основного матеріалу. Почнемо з невеличкого екскурсу в історію. Дізнатися про подію (правопорушення), що мала місце в минулому, можна двома способами. Один із них полягає у відшуканні та дослідженні матеріальних об'єктів, на яких відбилися і зберігаються відображення (сліди) цієї події. Другий – знайти людину, яка сприймала цю подію (отримала інформацію від інших), зберегла відомості про неї у пам'яті і може розповісти про це слідчому. Обидва ці способи здавна використовує людство, проте ми маємо зупинитися на аналізі другого, закріпленні його у відповідних нормативних актах та розробленні тактичних прийомів, що забезпечують права та інтереси допитуваного та дозволяють отримати повну інформацію про подію, що розслідують.

Перші згадки про свідка, як носія інформації про правопорушення, містяться в ст. 2 короткої редакції Руської Правди. На жаль, не згадується про спосіб (допит) одержання такої інформації від особи. Про можливість одержання свідчень від особи лише у загальному вигляді йдеться у статтях 14–16 розділу 13 Литовських статутів.

Подальше нормативне врегулювання допиту обвинуваченого спостерігаємо у Статуті кримінального судочинства 1864 року. Цій слідчій дії присвячене друге відділення п'ятої глави (статті 398–414). Цими нормами закріплюються процесуальні гарантії забезпечення прав та інтересів обвинуваченого. Так, допит обвинуваченого має бути проведений негайно, але не пізніше доби після того, як він з'явився або був підданий приводу, а причини відстрочки допиту більше як на 12 годин мають зазначатися в протоколі, копія якого видається обвинуваченому на його вимогу (ст. 398, 399). Визначаються вимоги до запитань, які можуть бути поставлені допитуваному. В імперативному вигляді викладається заборона слідчому домагатися зізнання обвинуваченого обіцянками, хитрощами, погрозами та подібними заходами домагання. У разі відмови обвинуваченого

відповідати на запитання слідчий зазначає це у протоколі та відшукує інші законні засоби до відкриття істини (ст. 404–406).

Наведене дозволяє стверджувати, що більше як 150 років тому на законодавчому рівні приділялася значна увага забезпеченню прав особи, яка обвинувачувалася у скоєнні злочину в процесі отримання від неї показань. У жодній із норм не вказувалося на завдання слідчого отримати від такої особи зізнання у скоєнні злочину або домогтися показань недозволеними методами.

Більшість положень Статуту 1864 року щодо порядку отримання вербальної інформації від допитуваних осіб знайшла відображення у перших кримінальних процесуальних кодексах. Інституту допиту приділена значна увага з боку практиків та науковців. Уже перші підручники з кримінального процесу та криміналістики містили відповідні розділи, в яких висвітлювалися нормативні вимоги щодо проведення допиту і тактичні рекомендації з ефективного проведення цієї слідчої дії. Так, у підручнику з кримінального процесу наголошувалося: ми повинні відмовитися від застосування у судовій роботі не лише насилля та погроз, але і омани, хитрощів для добування доказів. Слідчий не повинен домагатися зізнання обвинуваченого ні обіцянками, ні хитрощами, ні погрозами чи подібними заходами вимагання. До незаконних дій слідчого автор відносить примушування давати показання шляхом погроз та насилля, а також надмірне тримання під вартою (як засіб домогтися показань), застосування оманливих пасток (дискредитують слідчого), затягування справи (Чельцов, 1929). Немає сумнівів у тому, як зазначав М.С. Строгович, що навмисне «формування помилкового уявлення» у будь-кого є обманом цієї особи. Збрехати можна прямо, словами, а можна зробити це складним способом, коли слова і речення самі по собі не є брехливими, але побудовані та подані у такому контексті, що той, кому вони адресовані, брехню прийме за правду, а правду за брехню. А це є брехня, котра від того, що подана в особливо хитрій формі, не стає допустимою, навпаки, набуває особливо нетерпимий, незаконний характер (Строгович, 1974).

Значна увага розробленню та висвітленню тактичних прийомів допиту приділяється і в підручниках з криміналістики, від перших до сьогодення (Вінберг, 1949; Варфоломеева, Гончаренко, 2018; Плясковський, Черноус, Самодін, 2020). Тривалий час криміналістика, яку започаткував Ганс Гросс, була обов'язковою дисципліною в навчальних планах підготовки юристів. Вона формувала у студентів, майбутніх правозастосувачів, знання та навички роботи з різними джерелами інформації, необхідної для прийняття правильних процесуальних рішень. Останнім часом переведена в групу вибіркових дисциплін, що призведе до незнання певною групою юристів прийомів та методів роботи з джерелами інформації.

Звернувшись до аналізу інституту допиту у кримінальному провадженні в черговий раз спонукала поява низки публікацій, що присвячені процесуальному інтерв'юванню з такими назвами: «Допит vs процесуальне інтерв'ю: що ефективніше для розслідування?», «Інтерв'ю замість допиту: як це працює», «Процесуальне інтерв'ю в Україні: перші підсумки», «Процесуальне інтерв'ю у кримінальних справах», «Реальная альтернатива допросу», «Сучасні моделі процесуального інтерв'ю», «Процесуальне інтерв'ю як спосіб гуманізації кримінального процесу України».

Поштовхом до обговорення питань щодо застосування процесуального інтерв'ю стало інтерв'ю суперінтенданта норвезької поліції Асбйорна Раклева на зустрічі 17 січня, організованій Міжнародним фондом «Відродження» («Реальная альтернатива допросу», 2018). Після цього вийшли тези В.В. Луцка та спільна наукова стаття із С.Р. Гавгун, а також повідомлення керівників окремих правоохоронних органів. Ознайомлення з наявними публікаціями показало, що в жодній із них не наводиться визначення та не розкривається сутність процесуального інтерв'ювання. Вказується, що метою інтерв'ю є отримання точної і надійної інформації для встановлення істини щодо подій, стосовно яких проводиться розслідування. Отримана під час інтерв'ю інформація є невід'ємною складовою частиною кримінального процесу і впливає на результати, достовірність і справедливість процесу загалом. Однак опитування, особливо допит підозрюваних, супроводжується невід'ємними ризиками погроз, примусу, або неналежного поводження (Луцк, 2018).

На жаль, автори не показують, чому «опитування, особливо допит підозрюваних, супроводжується невід'ємними ризиками погроз, примусу, або неналежного поводження». Не зовсім зрозуміло, що мають на увазі автори під опитуванням. Кримінальний процесуальний закон чітко визначає випадки, коли особа набуває процесуальний статус підозрюваного. Тільки після цього слідчий може проводити допит такого учасника провадження. Можливо, автори мали на увазі неправомірні дії дільничних, працівників оперативних підрозділів та інших правоохоронців безпосередньо після затримання особи або доставляння її в орган поліції. Такі негативні випадки справді мали місце і набули відповідного розголосу (Врадїївка, Криве озеро, Кагарлик тощо). Проте такі дії не пов'язані з процесуальною діяльністю і не мають відношення до допиту.

Визначення допиту як слідчої дії досить ґрунтовно розроблено в науковій та навчальній літературі. Їх налічується значна кількість, оскільки кожен дослідник намагається відобразити якісь свої

специфічні ознаки цієї слідчої дії, але сутність від цього не змінюється. За своїм змістом, зазначають автори, допит є способом одержання від осіб, котрі наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом, відомостей щодо відомих їм обставин у певному кримінальному провадженні. А далі зазначається, що його метою є отримання відомостей, які згідно зі ст. 95 КПК, матимуть статус показань – джерел доказів (Благута, Гуцуляк, Дуфенюк, 2019).

За більше ніж п'ятдесятирічний досвід практичної та наукової роботи одного з авторів не зустрічалося ні нормативного документа, ні рекомендацій, в яких би містилися положення про застосування сили або інших принижуючих особу способів і прийомів одержання показань у кримінальному провадженні. Можемо послатися лише на один відомий нам нормативний документ, який спійманого на місці злочину злодія протягом дня дозволяв катувати тричі, однак таким чином, щоб не покалічити (Розділ 13, Ст. 14 Литовських статутів).

Аналіз чинного КПК України дозволяє зробити висновок, що інститут допиту викладено на належному рівні, а розроблені тактичні прийоми і наукові рекомендації з їх застосування створюють належні гарантії захисту прав та законних інтересів допитуваних осіб. Надзвичайно влучними до цього є слова видатного юриста-правозахисника А.Ф. Коні, який більше століття тому казав: «Как бы хороши ни были правила деятельности, они могут потерять свою силу и значение в неопытных, грубых или недобросовестных руках» (Коні, 2014).

У цьому плані слід підтримати думку Асбйорна Раклева про необхідність зміни способу нашого мислення, опанування професійної методики спілкування, перевірки альтернативних гіпотез (у нас версій) щодо підозри особи у скоєнні злочину. Ми маємо спробувати довести, що особа є невинуватою. Щоб такий спосіб мислення сформувався у норвезькій поліції, знадобилося декілька років, і нині він викладається на всіх рівнях у норвезькому поліцейському коледжі і справді починає приживатися («Реальная альтернатива допросу», 2018).

Виявляється, що проблема в отриманні вербальної інформації від особи, яка нею володіє, полягає не в нормативному закріпленні цього способу, а у способі мислення того, хто його застосовує, бездоганному дотриманні приписів закону та додержанні криміналістичних рекомендацій щодо порядку його застосування, які пройшли тривалий шлях опробування.

Цікавим є те, що більшість авторів не наводять визначення процесуального інтерв'ювання та не показують відмінності його від традиційної слідчої дії допиту. Деякі з них зазначають, що «процесуальне інтерв'ю – це процесуальна дія, що полягає в отриманні точної, надійної та достовірної інформації від потерпілих, свідків або підозрюваних – інтерв'юєнтів, у ході їхнього спілкування з інтерв'юєром для встановлення фактичних обставин кримінального провадження з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування» (Луцик, 2020) [11].

Віднесення «процесуального інтерв'ю» до процесуальних дій викликає певне здивування. Ознайомлення з кримінальними процесуальними кодексами країн близького та далекого зарубіжжя (Білорусь, Грузія, Естонія, Молдова, Німеччина, Україна, Росія) показало, що жодний із них не містить такої дії для збирання інформації про злочин, як інтерв'ювання. Процесуальні дії ґрунтуються на вимогах кримінального процесуального закону, тому їх називають процесуальними (Грошевий, Тацій, Туманянц, 2013). Що у такому разі стало підставою для віднесення інтерв'ювання до процесуальних дій потребує подальшого опрацювання та обґрунтування.

Якщо процесуальне інтерв'ювання чинним КПК України не визначено засобом одержання вербальної інформації від особи, яка нею володіє, слід поставити під сумнів висловлювання на кшталт «допит чи процесуальне інтерв'ю», «інтерв'ю замість допиту: як це працює», «реальна альтернатива допиту». Допит був і залишається слідчою (розшуковою) дією, перевіреним способом отримання інформації від осіб, які нею володіють. На це звертає увагу і заступник керівника підрозділу детективів НАБУ Тарас Філоненко. Виклики, з якими стикаються детективи у ході топкорупційних розслідувань, зазначає він, потребують нових рішень. Національне бюро, як провайдер антикорупційної реформи, впроваджує інноваційний підхід до проведення допиту – процесуальне інтерв'ю (Національне антикорупційне бюро України, 2021), а Асбйорн Раклев називає це методологією процесуального інтерв'ю, модель якої включає такі етапи, як: а) планування і підготовка; б) ознайомлення і встановлення контакту; в) перший довільний виклад; г) уточнення і розкриття; г) завершення інтерв'ю; д) оцінка інтерв'ю (Експертний центр з прав людини, 2018).

Отже, процесуальне інтерв'ю не процесуальна і не слідча дія, а один із методів, що може застосовуватися під час проведення допиту. Подібна структура проведення допиту викладається в усіх підручниках з криміналістики з давніх часів. Допит як процесуальна діяльність є формою реалізації тактичних, психологічних та інших прийомів і засобів для одержання, дослідження, фіксації і перевірки показань допитуваного. Процес спілкування під час допиту має п'ять етапів (подібне наводиться і у процесуальному інтерв'ю): 1) прогнозування та планування передбаченого спілкування; 2) встановлення психологічного контакту; 3) обмін словесною (та іншою) інформацією (вільна

розповідь, постановка запитань, пред'явлення доказів); 4) закінчення допиту (вихід зі спілкування); 5) аналіз результатів (Спеціалізований курс криміналістики, 1987). Кожен із названих етапів докладно розкривається, наводяться рекомендації щодо застосування тактичних прийомів спілкування в процесі допиту з метою отримання всебічної, повної та об'єктивної інформації.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що активне пропагування процесуального інтерв'ю замість допиту є дещо перебільшеним та завчасним. Вивчати позитивний досвід інших країн світу у боротьбі зі злочинністю вкрай необхідно, зважаючи на міжнародний характер злочинності. Допит був і залишається головним процесуальним способом одержання інформації про обставини правопорушення від осіб, які нею володіють. Розроблення наукових рекомендацій щодо одержання такої інформації та забезпечення у цьому процесі прав і законних інтересів допитуваних було і залишається у полі зору науковців і практиків.

Lukianchikov E., Lukianchikov B. Whether the possibilities of interrogation as a form of shaping evidence in criminal proceedings have been exhausted?

The article analyzes the formation of the institution of interrogation as an investigative action, which is a procedural way of obtaining information from an interrogated person about the circumstances of a criminal offense. The process of legislative development is highlighted, by which the investigator's relationship with the person being interrogated are controlled. The kind of regulation also depends on latter's procedural status (witness, victim, suspect, accused). It is noted, that now created reliable legal safeguards to protect the rights and interests of the interrogator, appropriate scientific recommendations for the use of tactical interrogation techniques to obtain complete and objective testimony as sources of evidence have been developed.

Recently, problematic issues like relation of interrogation and procedural interview, which scientists and practitioners have been paying a certain amount of attention to, were discussed. Attention is drawn to the lack of unanimity in the definition of the procedural interview. The inadmissibility of calling such an interview a procedural action is emphasized, since it is not enshrined in the current CPL of Ukraine as a procedural action.

It has been proven that the structure of the procedural interview, which is proposed by certain authors, fully coincides with the structure of interrogation as an investigative action. The expediency of the study of foreign experience in detection and investigation of crimes, its comparison with the current practice of law enforcement agencies of Ukraine and, in the board of actual expediency, the introduction into the activities of investigative and operational units of law enforcement agencies is stated.

Key words: investigative actions, investigator, interrogation, procedural interview, tactical technique, evidences, source of evidence.

Література:

1. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін. ; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
2. Чельцов-Бебутов М.А. Советский уголовный процесс. Вып. 2. Харьков : Юр. издат. Наркомюста Украины, 1929. 338 с.
3. Строгович М.С. Проблемы судебной этики. Москва : Наука, 1974. 272 с.
4. Винберг А.И., Шавер Б.М. Криміналістика. Москва : Госиздат «Юрид. лит.», 1949. 272 с.
5. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 504 с.
6. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
7. Реальная альтернатива допросу. 19 января 2018. URL: https://lb.ua/world/2018/01/19/387543_realnaua_alternativa_doprosu.html
8. Луцик В.В. Процесуальне інтерв'ю як спосіб гуманізації кримінального процесу України. *Гуманізація кримінальної відповідальності* : матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 року). Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2018. С. 142–144.
9. Кримінальний процес : підручник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А.Я. Хитри, Р.М. Шехавцова, В.В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с.

10. Кони А.Ф. О долге судьи и судейской совести. 24 марта 2014. URL: <https://pravo.ru/story/view/103026/>
11. Луцик В.В., Гавгун С.Р. Сучасні моделі процесуального інтерв'ю. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 316–323. DOI: 10.36695/2219-5521.1.2020.63
12. Національне антикорупційне бюро України. Процесуальне інтерв'ю в Україні: перші підсумки. 2021. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/procesualne-intervyu-v-ukrayini-pershi-pidsumky>
13. Експертний центр з прав людини. Інтерв'ю замість допиту: як це працює. 2018. URL: <https://ecpl.com.ua/news/interv-yu-zamist-dopytu-yak-tse-pratsyuje/>
14. Специализированный курс криминалистики : учебник. Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1987. 384 с.

References:

1. Kryminalnyi protses (2013): pidruchnyk [Criminal Procedure: a textbook.] / Yu.M. Hroshevyi, V.Ya. Tatsii, A.R. Tumanians ta in.; za red. V.Ya. Tatsiia, Yu.M. Hroshevoho, O.V. Kaplinoi, O.H. Shylo. Kharkiv: Pravo. 824 s. [in Ukrainian].
2. Chel'cov-Bebutov, M.A. (1929). Sovetskij ugovolnyj process [Soviet criminal procedure.] Vyp. 2. Har'kov: Jur. izdat. Narkomjusta Ukrainy. 338 s. [in Ukrainian].
3. Strogovich M.S. (1974). Problemy sudebnoj jetiki [Problems of judicial ethics.] Moskva: Nauka, 272 s. [in Russian].
4. Vinberg A.I., Shaver B.M. (1949). Kriminalistika [Criminalistics.] Moskva: Gosizdat "Jurid. lit.". 272 s. [in Russian].
5. Kryminalistyka. (2018). Akademichnyi kurs: pidruchnyk [Criminalistics. Academic course: manual] / T.V. Varfolomeieva, V.H. Honcharenko, V.I. Boiarov ta in. Kyiv: Yurinkom Inter. 504 s. [in Ukrainian].
6. Kryminalistyka (2020): pidruchnyk [Criminalistics: textbook] / V.V. Piaskovskyi, Yu.M. Chornous, A.V. Samodin ta in.; za zah. red. V.V. Piaskovskoho. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv: Filiia vyd-va "Pravo". 752 s. [in Ukrainian].
7. Real'naja al'ternativa doprosu [A real alternative to interrogation]. Retrieved from: https://lb.ua/world/2018/01/19/387543_realnaya_alternativa_doprosu.html [in Ukrainian].
8. Lutsyk V.V. (2018). Protsesualne interv'iu yak sposob humanizatsii kryminalnoho protsesu Ukrainy [Procedural interview as a way to humanize the criminal process in Ukraine. Humanization of criminal liability:] *Humanizatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy II Mizhnarodnoho naukovopraktychnoho sympoziumu* (m. Ivano-Frankivsk, 16–17 lystopada 2018 roku). Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Universytetu Korolia Danyla. S. 142–144 [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi protses (2019): pidruchnyk [Criminal Procedure: a textbook] / R.I. Blahuta, Yu.V. Hutsuliak, O.M. Dufeniuk ta in.; za zah. red. A.Ya. Khytry, R.M. Shekhavtsova, V.V. Lutsyka. Lviv: LvDUVS. Ch. 2. 616 s. [in Ukrainian].
10. Koni A.F. O dolge sud'i i sudejskoj sovesti [On the duty of a judge and judicial conscience.] Retrieved from: <https://pravo.ru/story/view/103026/> (Last accessed: 26.07.2021) [in Russian].
11. Lutsyk V.V., Havhun S.R. (2020). Suchasni modeli protsesualnoho interv'iu [Modern models of procedural interviews.] *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 1. S. 316–323 [in Ukrainian].
12. Protsesualne interv'iu v Ukraini: pershi pidsumky [Procedural interview in Ukraine: first results]. Retrieved from: <https://nabu.gov.ua/novyny/procesualne-intervyu-v-ukrayini-pershi-pidsumky> [in Ukrainian].
13. Interv'iu zamist dopytu: yak tse pratsiuie [Interview instead of interrogation: how it works.] Retrieved from: <https://ecpl.com.ua/news/interv-yu-zamist-dopytu-yak-tse-pratsyuje/> [in Ukrainian].
14. Specializirovannyj kurs kriminalistiki: uchebnyk (1987). [Specialized Course in Forensic Science: textbook]. Kyiv: NIiRIO KVSh MVD SSSR, 384 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.08.2021

Стаття рекомендована до друку 04.11.2021